Al slavin had ze al het krenkende en bittere van het slavenleven zelve ervaren en zelve geleden. Heimwee, brandend heimwee naar vrijmaking had reeds in jeugdiger jaren haar ziel in gloed gezet. Ze had naar die vrijheid gedorst. Ze had om die vrijheid gebeden. Te midden van duisterheden en donkerheid begon de star der hope haar toe te flonkeren. En eindelijk had 't uur van haar vrijmaking geslagen. Ze *was* losgelaten. En, van slavin *mensch* geworden, had ze uit het diepst van haar wezen, den jubelkreet van het *I'm redeem'd*, Gods vrije lucht ingegalmd. *'k Ben vrij, 'k ben vrijgekocht, 'k ben vrijgemaakt, 'k ben verlost!*

En toch, dit gold nog slechts haar vrijmaking voor *dit leven*. Van slavin was ze vrije burgeresse in den Staat geworden. Een overgang die geen onzer heeft meegemaakt, en daarom een verlossingsweelde, waarin slechts de verbeelding ons kon doen meejubelen.

Maar voor die negerin was op de eerste *een tweede* vrijmaking gevolgd. Ze ving, uit slavernij verlost, den toon van het Evangelie op. Ze kwam tot de ontdekking, hoe de zonde een nog veel banger geestelijke slavernij is dan het slavin zijn in de hut. En toen waakte nóg branderder dorst naar geestelijke vrijmaking in haar op. Tot in het eind ook die zondeband geslaakt werd, en ze ten tweeden male werd vrijgekocht, nu niet door goud of zilver, maar door het dierbaar bloed van Christus als van een onbevlekt en onstraffelijk Lam.

Ze was wedergeboren. Ze kwam tot bekeering. Ze voelde zich *„een vrijgekochte des Heeren"*. En nu nam ze nog eenmaal dat *I'm redeem'd* op de lippen, en drong hemelsche wellust haar, om nogmaals in dat *I'm redeem'd* lucht te geven aan wat heel haar ziel van heilige vreugde deed trillen. En toen weerklonk het weer op dien ouden leeuwerikstoon: *„'k Ben vrij, 'k ben vrijgekocht, 'k ben vrijgemaakt, 'k ben verlost!"* maar nu vrijgekocht door Jezus mijn Koning. Vrijgekocht om eeuwig zijns te zijn, door dood en graf heen.

Zoo werd haar eerste vrijheidskreet *geestelijk* verhoogd en geheiligd, en zulks geheel in Schriftuurlijken toon. Ook de profect Jesaia toch, uit wiens pen het zijke woord van „vrijgekochten des Heeren", het eerst gevloeid is, nam het ook eerst als staking van den aardsche slavenboei, om 't daarna tot vrijmaking van de banden van zonde en dood te verhoogen.

Hij zag zijn Israël in Babylon tot ballingschap gedoemd, en Sion onder Nebucadnezar vernederd. En nu hief hij den juichtoon aan: „De vrijgekochten des Heeren zullen wederkeeren, en tot Sion komen met gejuich, en eeuwige blijdschap zal op hun hoofd wezen. Vroolijkheid en blijdschap zal hun hart vervullen, en alle droefenis en zuchting zullen van hen vlieden!"

Maar van de verlossing uit Babylon, brengt de profect dit dan aanstonds op de *geestelijke* vrijmaking over.

Zij zullen zien de heerlijkheid des Heeren, het sieraad onzes Gods.

„De kreupelen zullen springen als een hert, en de tong der stommen zal worden losgemaakt. Er zal een verheven baan, er zal een heilige weg zijn, waar de onreine niet kan doorgaan, maar de verlosten des Heeren zullen daarop wandelen."

Onze Catechismus vat het niet anders op. De verlossing in Christus is vrijmaking uit den slavenband, waarin satan ons bekneld hield. Dit toch is „mijn eenige troost in leven en in sterven, dat ik, naar lichaam en ziel, uit de heerschappij van den duivel verlost ben, en nu niet mijns, maar mijns getrouwen Zaligmakers Jezus Christus eigen ben, die met zijn dierbaar bloed voor al mijn zonden betaald heeft."

Waren we zelven, gelijk die negerin, in onze jeugd slaven en slavinnen geweest, we zouden die zalige klanken niet zoo vaak gedachteloos langs ons heen laten glijden, maar op eens, en ten volle, en met heel onze ziel 't grijpen en verstaan, wat dit uitgaan van onder den drijver, en dat ingaan tot de vrijheid van Gods kinderen voor ons is.

Voor ons dreigt dit alles zoo licht louter beeldspraak, louter overdrachtelijke taal te worden, niets dan een wijze van uitdrukking zonder geestelijke realiteit.

Is er een ruwe dronkaard, een hardnekkig booswicht, plotseling tot staan gekomen, in zijn hart gegrepen, en tot bekeering gekomen, die voelt het nog, die kan in dien hoogen jubel nog inzetten. Hij ziet de wonde plekken nog op zijn ziel, waar de slavenketen van satan hem gekneld heeft. Hij weet, dat hij een bange slaaf eener vreeselijke zonde is geweest, en voelt zich nu zoo heerlijk verlost en vrij. Bij een *réveil* komt dat zoo telkens voor, en dan valt ook onder ons nog dat *I'm redeem'd*, dat „Ik ben verlost, ik ben vrijgemaakt, ik ben vrij geworden," te beluisteren.

Maar onder de velen van stillen overgang; onder de velen, die zóó diep nooit wegzonken, en daarom de banden van zonde en dood nooit zoo bang gevoeld hebben, *sleept* dat jubellied, en wordt maar al te vaak meer op de lippen, dan in het hart geboren.

En toch, het moest bij elk kind van God op even roerenden toon uit het diepste der ziel kunnen opklimmen, want in die woordere, geestelijke vrijmaking ligt heel ons Evangelie. Uit de banden des doods in de vrijheid van 't leven. Uit de banden der zonde in de vrijheid van heilige vrijmaking. Uit Babylon in Sion. Uit de macht van satan in het Koninkrijk van onzen God.

Braver worden, reiner wandelen, hooger bedoelen kennen, o, 't is heerlijk. Maar dit alles is nog ons Evangelie niet. De vrome heidenen kennen dat alles ook.

Kind van God te zijn, is *slaaf en slavin zijn gewest*. In dien band het heimwee naar vrijmaking hebben gekend; naar vrijheid, naar geestelijke vrijheid hebben gedorst. En nu vrij *zijn*. Nu *zijn* vrijgekocht. Nu voor eeuwig van dien zondeband *zijn* ontslagen. En dit niet door u zelf, en niet door wie u tot bekeering riep, maar eeniglijk door uw Heiland, die in zijn bloed u de verlossing aanbracht, en voor al uw zonde heeft betaald.

Alleen maar, bij wie minder diep viel, en daarom de ketenen van satan minder pijnlijk voelde knellen, gaat dit alles inniger, teederder, fijner toe. Bij hem lag 't niet in deze of die grove zonde, maar in het gif der zonde zelf, dat woelde in de verborgenheid van zijn hart.

Het werk van den Heiligen Geest is bij zulk een veel rijker, gaat veel dieper, dringt tot in de binnenkamer van 't hart door.

Het licht van dien Geest schijnt bij zulk een klaarder, en legt heel 't innerlijk bestaan van de ziel voor God bloot. Bij den geredden dronkaard is het 't plotseling slaan van een machtig klokgeluid, bij zulk een daarentegen het zachte tikken van een kunstig fijn uurwerk in de verborgenheid van 't hart.

Maar de daad der vrijmaking blijft één. Wie de zonde doet, is een slaaf der zonde. Onheilige opwelling uit 't hart die ons overmeestert. En wat we er ook tegen doen, altoos trekken en nijpen weer die bange koorden die om onze ziel zijn geslagen. Tot Jezus komt, en die koorden losrafelt, eens en voor altoos, en zóó ons doet uitgaan in de geestelijke vrijheid die overwint, en ons den jubelkreet der vrijmaking uit de ziel doet opklimmen.

Niet maar vrijverklaard. Niet maar vrijgemaakt. Neen, maar *vrijgekocht*, tot dien vreeslijken prijs die voor onze vrijkooping betaald is.

Niet langzaam aan, door al heiliger leven, een Christen *worden*; maar op eenmaal een Christen, een kind van God *zijn*, omdat men een *vrijgekochte des Heeren* is geworden.

Al sterft ge dan in hetzelfde uur, waarin ge *vrijgekocht* werdt, dan zijt ge toch zalig voor eeuwig, en is de wildernis om u bloeiende als een roos.

En zonder dien vrijkoop aan uw hart bezegeld, *schijnvrijheid* misschien, maar nooit waarachtige *vrijmaking*. Dan moge satan den band waaraan hij u vasthoudt, vieren, maar vast houdt hij u aan dien band toch.

Amsterdam, 28 Febr. 1908.

Nu deze week ons het zilveren ambtsfeest bracht van Ds. Sikkel, mag ook onzerzijds een woord van oprechte hulde niet ontbreken.

De reformatorische arbeid, dien Ds. Sikkel in het kleine Hijlaard aanving en op zoo uitnemende wijze heel Friesland tot zegen deed strekken, geeft hem bij de Friesche Kerk naast Ds. Ploos van Amstel, Dr. Wagenaar en Ds. van Kasteele recht op nooit te vergeten dankbaarheid. De krachtige wijze, waarop hij de pas tot reformatie gekomen Kerk van 's Gravenhage in vaste sporen geleid heeft, toonde nog meer, welke kostelijke gaven aan dezen Dienaar des Woords waren geschonken. En de Kerk van Amsterdam, die zich thans in zijn bezit verheugen mag, telt hem onder haar meest talentvolle predikanten. Aan Ds. Sikkel is de gave verleend om het Woord Gods te ontsluiten zooals aan weinigen. Onder zijn prediking is door de gemeente rijke zegen genoten.

Toch heeft Ds. Sikkel in dien pastoralen arbeid zich nooit opgesloten. Zijn blik bleef niet beperkt tot den kring van zijn ambtelijk werk. Als journalist heeft hij in *Hollandia* over allerlei vraagstukken van kerkelijken en maatschappelijken aard zijn licht laten schijnen. In heel het leven van onzen tijd leeft hij mee. Op de sociale quaestie, op het onderwijs op school, op de verhouding van staat en kerk heeft hij zijn eigen kijk. En zijn studie over Genesis toonde, dat hij ook op het gebied der exegese uitnemenden arbeid te leveren wist.

Bij die breedheid van opvatting kenmerkt zich zijn arbeid door iets origineels, niet alleen door de eigen manier van de dingen te *zeggen*, maar ook van de dingen te *zien*. En al mag niet elk der wegen die hij aanwees, algemeene instemming hebben gevonden, toch heeft hij de verdienste de vraagstukken aan de orde te hebben gesteld, de belangstelling van het publiek er voor te hebben opgewekt en nieuwe gezichtspunten te hebben geopend.

En bij dit alles komt, dat we in Ds. Sikkel te waardeeren hebben een trouw kampioen voor de Gereformeerde Kerk, die niet alleen met woorden, maar ook met daden getoond heeft, dat hij voor de reformatie der Kerk alles veil had.

Dat we bij die waardeering van de rijke gaven van geest en hart van Ds. Sikkel het daarom te meer betreurden, dat wij van hem moesten verschillen in zijn opvatting van de taak der Overheid tegenover de Kerk, omdat, naar onze overtuiging, daarin voor de vrijheid der Kerk een niet gering gevaar school, mag daarom niet verzwegen worden. Noopte dit verschil ons tot een strijd, die voor het eigen hart pijnlijk was, des te aangenamer is het ons bij dit jubileum openlijk uiting te geven aan onzen dank voor het vele goede, dat God de Heere in Ds. Sikkel aan onze Kerken gegeven heeft.

Met diep leedgevoel is ook door ons het bericht ontvangen, dat het God den Heere behaagd heeft Mr. H. H. Grosheide, na langdurige krankheid, tot Zich te roepen.

Reeds op zich zelf ligt in dat afsnijden van het leven van een jongen man, die bijna aan den eindpaal zijner studiën gekomen was, iets, wat het hart met weemoed vervult.

Te meer geldt dit echter hier, waar de heer Grosheide een der uitnemendste kweekelingen was van de Vrije Universiteit, die niet alleen door noeste werkkracht en stalen ijver, maar ook door rijke gaven van geest de schoonste hoop voor de toekomst gaf.

Het *waarom*, dat als vanzelf uit het hart rijst, waar zoo zware slag niet alleen aan de ouders, maar ook aan de Hoogeschool werd toegebracht, mag echter niet over de lippen komen.

Ook waar God de Heere in diepe en donkere wegen ons leidt, past het ons te gelooven, dat Zijn wil wijs en goed is.

Trooste Hij het zwaarbeproefde ouderhart en moge Zijn hand, die sloeg, ook balsem gieten in de wonde.

Artikel XXXVI.

IV.

De fout van hen, die zich telkens op Artikel XXXVI beroepen, ligt daarin, dat zij de historie en de geschriften onzer Vaderen niet genoegzaam kennen, in de gedachtenwereld onzer Vaderen niet geheel thuis zijn en daarom niet weten, wat onze Vaderen met Artikel XXXVI eigenlijk hebben bedoeld.

Vandaar de naiviteit, dat men zijn eigen stelsel, dat met de opvatting onzer vaderen van de taak der Overheid evenveel gemeen heeft als een nieuw-modisch villaatje in 't Gooi met een deftig heerenhuis op de Keizersgracht, toch voor echt-antiek-gereformeerd verslijt en als met het keur van Art. XXXVI voorzien, aan het volk aanprijst.

Natuurlijk denken we er daarbij niet aan, dat men dit doet om opzettelijk het publiek te misleiden. De schuld ligt alleen daarin, dat men niet ernstig genoeg studie heeft gemaakt van de historie, Artikel XXXVI op den klank af citeert, en als er dan schijnbaar eenige uitwendige overeenkomst is, meent op het standpunt onzer Vaderen te staan.

Ook al zou, om met Groen te spreken, van degenen, die het volk willen voorlichten, geëischt mogen worden, dat ze vooraf „meer studie maakten van de historie", toch begrijpen we, dat niet ieder daarvoor tijd en gelegenheid heeft. Historische studie eischt meer dan de snipperuurtjes, die ontwoekerd moeten worden aan drukke andere bezigheid. Juist daarom hebben we zoo breed en uitvoerig het historisch milieu geschilderd, waaruit Art. XXXVI voortkwam. We hebben elke uitdrukking van Art. XXXVI uit de acte-stukken zelf toegelicht. We hebben niet *ons* gevoelen weergegeven, maar onze vaderen *met hun eigen woorden* laten spreken. We hebben laten zien, uit de officieele verzoekschriften van onze Synodes, hoe deze de roeping der Overheid op grond van Art. XXXVI opvatten. Twijfelt men nog aan de juistheid onzer historische interpretatie, dan zijn we bereid de bewijzen te vertiendubbelen. Maar men zwijge deze argumenten nu althans niet dood. Men toone òf aan met degelijke historische gronden, dat we ons vergist hebben en het gevoelen onzer Vaderen onjuist hebben weergegeven, òf zoo men dat niet kan, dan erkenne men eerlijk en oprecht, dat men zelf met Art. XXXVI, zooals onze vaderen het bedoeld hebben, het niet eens is. De excusatio ignorantiae kon althans nu niet langer gelden.

Vraagt men ten slotte, of Art. XXXVI met de staatssubsidie aan de Kerk toch niets uitstaande heeft, dan willen we ook daarop gaarne een antwoord geven.

In de eerste plaats merken we dan op, dat Artikel XXXVI met het zoogenaamde subsidie-vraagstuk of de Staatstractementen *rechtstreeks* niets te maken heeft. Gelijk we hebben aangetoond, beteekent de uitdrukking *de hand houden aan den heiligen kerkedienst*, iets geheel anders dan *het onderhouden der Dienaren*. Ook wezen we er reeds op, dat niet één schrijver over Artikel XXXVI er aan gedacht heeft, met dit Artikel de Overheidszorg voor de tractementen in verband te brengen. En evenzoo is ons niet één kerkelijk actestuk bekend, waarin onze Kerken *op grond van Art XXXVI* aan de Overheid den plicht hebben voorgehouden om voor de kosten van den eeredienst te zorgen. Met verbazing lazen we dan ook onlangs in de *Gereformeerde Kerk*, dat onze Kerken telkens op grond van Art. XXXVI bij de Overheid op Staatstractementen hebben aangedrongen. Ons is niet één actestuk, niet één Synodaal besluit, niet één verzoekschrift der Synode bekend, waarin dit geschiedt. En Dr. Kromsigt, die zegt tal van deze actestukken te kennen, zal ons een dienst bewijzen, er ook maar één op te noemen. We beloven hem, dat we het als curiositeit in de *Heraut* zullen laten afdrukken.

Dat onze vaderen telkens en met nadruk de Overheid gewezen hebben op den plicht om voor de tractementen der predikanten te zorgen, staat vast. Over dat feit bestaat geen verschil. Elk die de historie kent, weet dat. De vraag is alleen: op welken grond werd dit geëischt? Omdat de Overheid altijd en overal volgens Gods Woord verplicht is voor het onderhoud der Kerkdienaren te zorgen, m. a. w. omdat deze zorg tot de Overheidstaak *als zoodanig* behoort, of omdat de Kerken wettig aanspraak maakten op goederen, die *aan de Kerken toekwamen*, die de Overheid onder haar beheer had genomen en wier inkomsten aan de Kerken moesten uitgekeerd worden?

Het verschil tusschen die beide springt in het oog.

Een vader is van Gods wege verplicht zijn kinderen te onderhouden; een kind heeft daarom recht, van zijn vader dat onderhoud te vragen. De grond van dat recht ligt in de Goddelijke ordinantie, dat de ouders voor hun kinderen te zorgen hebben. Maar een voogd, die de goederen van een pupil beheert, is wel verplicht de reute van het kapitaal aan zijn pupil uit te keeren, maar hij is niet verplicht *uit eigen middelen* zijn pupil te onderhouden. De rechtsgrond van den pupil op onderhoud ligt niet in een goddelijke roeping van den voogd om zijn pupil te onderhouden, maar in het *feit*, dat de voogd de goederen van den pupil onder zijn beheer heeft, en die goederen niet zijn eigendom, maar het eigendom van den pupil zijn.

Nu heeft de Overheid in ons land, gelijk trouwens overal, waar de Reformatie met Overheidshulp tot stand kwam, de rijke goederen, die de Roomsche Kerk bezat, zoowel kerkelijke als geestelijke goederen, aan de Roomsche Kerk ontnomen. Doordat de roomsche eeredienst werd afgeschaft, de kloosters en abdijen werden opgeheven, de roomsche geestelijken werden afgezet, kwamen deze goederen, kerkgebouwen, kloosters, kapitalen, sieradiën, landerijen enz. vrij. En de Overheid, die de Reformatie had doorgezet, had nu te beslissen, wat met deze goederen zou geschieden.

Op welke wijze de Overheid dit gedaan heeft, is, zonder in allerlei juridische bijzonderheden te vervallen, niet gemakkelijk te zeggen. Zelfs de gewone onderscheiding, die men meestal maakt tusschen de zoogenaamde *geestelijke* en *kerkelijke* goederen, is niet van bedenking vrij; en de geheel uiteenloopende bepalingen, die men voor deze termen bij verschillende rechtsgeleerden vindt, toont hoe moeilijk het is, hier tot zekerheid te komen. Toch meenen we voor ons doel met het volgende beeld, dat alleen in grove omtrekken den toestand schetst en allerminst op juridische preciesheid aanspraak maakt, te kunnen volstaan.

De Overheid heeft deze goederen *ten deele* toegewezen aan de Gereformeerde Kerken als haar wettig eigendom, *ten deele* geconfisqueerd. De kerkgebouwen werden ten dienste van de Gereformeerde religie gesteld. Ook de kerkegoederen in eigenlijken zin, de pastoriegoederen, de beneficiën enz. werden in de meeste gevallen als aan de Gereformeerde Kerk toebehoorende beschouwd. In sommige provincien, zooals in Friesland, Groningen, Drenthe bleven deze goederen onder het beheer der plaatselijke kerk en werden daaruit de predikantstractementen betaald. (Bachiene, Kerkelijke Geographie III, p. 149). De Overheid had met de predikantstractementen in deze provincien zoo goed als niets uitstaande; ze werden niet door de Overheid uitbetaald; men had daar het zoogenaamde *vrij beheer*. In andere provinciën, zooals met name in Holland, gelaatste de Overheid, dat deze goederen gezamenlijk beheerd zouden worden door een zoogenaamd *geestelijk kantoor* en betaalde dit kantoor de tractementen aan de predikanten uit. Toch houde men hierbij wel in het oog, dat deze uitbetaling niet geschiedde uit de gemeene landspenningen, maar uit de inkomsten dezer kerkelijke en geestelijke goederen.

Toch heeft de Overheid lang niet alle goederen aan de Kerk gelaten; voor een niet onbelangrijk deel werden ze geconfisqueerd. Met name is dit geschied met de kloostergoederen, maar ook wel met andere goederen. Wat de Overheid daartoe vooral drong waren de zware oorlogskosten, die uit de belastingpenningen niet betaald konden worden. Volgens het destijds geldende recht mocht de Overheid in geval van nood ook de kerkelijke goederen aanspreken. Zoo zegt van Beuningen:

„De goederen, die verlaten waren of veroverd door de macht van den sterkste, geestelijke stichtingen van allerlei aard, met de landerijen en wat verder geldelijk voordeel aanbracht, werden overal aan het land vervallen verklaard, *gesecularisseerd*. Ze werden voor een deel al zeer spoedig verkocht en de opbrengst gedeeltelijk aangewend tot delging van oorlogskosten" (W. van Beuningen, Geestelijk Kantoor te Delft, p. 12).

Van het kapitaal, dat de Overheid daardoor in handen kreeg, kan men zich kwalijk een te groote voorstelling vormen. De Roomsche Kerk toch was ook in ons land zeer rijk; vooral de kloosters hadden een enorm landbezit. Niet ten onrechte zegt Ds. Schotel in zijn „De openbare eeredienst der Ned. Herv. Kerk", p. 475: „Langzamerhand was de geestelijkheid (der Roomsche Kerk) in ons vaderland in het bezit van uitgestrekte goederen gekomen. De vruchtbaarste landerijen, die steden en dorpen omringden, en heinde en ver verspreid lagen, behoorden haar toe. In Henegouwen waren van de 18.000.000 bunders 15.000 000, en in de overige gemeenten naar evenredigheid haar eigendom. De edelgesteenten, het goud, zilver en de kleinoodiën harer abdijen, kloosters en kerken werden op miljoenen geschat".

Dat alles kwam door de Reformatie onder het beheer der Overheid. Niet alleen deze landerijen, kapitalen en gebouwen, maar ook die kostbaarheden en kleinoodiën. Want wat in de kerken, kloosters enz. geplunderd werd, viel als buit de Overheid in handen. En het totaal bedrag, dat de Overheid daardoor gekregen heeft, valt zelfs op geen milioenen na meer te berekenen.

En daarbij komt in de laatste plaats, dat vele van deze geestelijke goederen, die niet verkocht werden, onder beheer werden gesteld of stonden van stedelijke overheidspersonen, ambachtsheeren, rentmeesters enz. die de inkomsten daarvan dikwijls voor zichzelf gebruikten, in plaats van ze aan de Kerken uit te keeren, gelijk daarover telkens door de Kerken werd geklaagd.

Nu hebben onze vaderen steeds volgehouden, dat al deze goederen, kerkelijke en geestelijke, ook nadat de Roomsche Kerk was weggevallen, niet *bona vacantia* in eigenlijken zin waren geworden, maar dat ze *voor hun bestemming* moesten blijven dienen. Het recht der Overheid, om deze goederen onder haar beheer te nemen, hebben onze vaderen niet betwist, ook niet om in oorlogsnood er van gebruik te maken, maar wel het recht om deze goederen te „veralieneeren", d. w. z. voor een ander *doel* te bestemmen.

Wat de kerkelijke goederen zelf aangaat, zooals kerk-goederen, pastorie-goederen enz., hielden ze vol, dat deze goederen nog altijd het wettig eigendom der Kerk waren. De Kerk was door de Reformatie wel gereformeerd, maar had niet opgehouden te bestaan. Er was met de Reformatie geen nieuwe Kerk gesticht, maar de bestaande Kerk was gezuiverd geworden. Vandaar, dat het eigendomsrecht hetzelfde was gebleven. Om het bekende beeld van Voetius te gebruiken: het goed, dat een kranke bezit, wordt niet zonder bezitter, wanneer de kranke gezond wordt. En de goederen, die de kranke Kerk bezat in haar Roomsche periode, bleven haar goederen, toen die krankheid door de Reformatie week.

En wat de overige goederen betreft, die niet rechtstreeks aan de *Kerk*, maar aan de geestelijkheid, aan kloosters enz. behoorden, zoo merkten ze op, dat deze goederen gegeven waren *ad pios usus*, d.w.z. met godvruchtige doeleinden. De Overheid had wel den plicht om die geestelijken af te zetten en die kloosters op te ruimen, maar deze gelden moesten aan het oorspronkelijke doel blijven beantwoorden, ze moesten gebruikt worden om er „kerken en scholen van te onderhouden". Dat de Overheid ze *beheerde*, was haar recht, maar ze te gebruiken, tegen de bedoeling der schenkers in, voor wereldlijke doeleinden, dat mocht niet.

Deze teekening van den toestand in de 16e eeuw moest vooropgaan, omdat daardoor eerst begrepen kan worden, *op welken grond* onze Kerken van de Overheid de predikantstractementen gevraagd hebben.

Leestafel.

Jezus Christus voor onzen tijd door Prof. Dr. J. M. S. Baljon, Prof. Dr. S. D. Chantepie de la Saussaye, Prof. Dr. F. E. Daubanton, G. J. A. Jonker, J. H. L. Roozemeyer en Dr. J. R. Slotemaker de Bruine.

Na Baljon's hoofdstuk over: de bronnen volgen drie hoofdstukken waarvan, als ik het wel begrijp, de bedoeling is onzen tijd „een blik op het Evangelie en den persoon van Jezus te geven"; „een kijk die, vergeleken met dien der kerkelijke dogmatiek, nieuw is" (p. 8); en dit zal dan zijn wat het werkprogram, in de taal van den „tijdgeest" noemt: „een beeld van den stichter des Christendoms teekenen" (p. 3).

Beantwoording alzoo van het tweede deel van de eerste der drie „vragen", opgekomen in de geestelijke geschiedenis der laatste halve eeuw.

Het eerste dezer drie hoofdstukken, na het inleidende van de la Saussaye en het grondleggende van Baljon, alsoo het derde van het werk, is van Ds. J. H. L. Roozemeijer predikant te Arnhem, en heeft tot opschrift: *Jezus' persoonlijkheid*.

Men moge tegen dit opschrift al bezwaar hebben omdat, sedert het: „una substantia tres personae", de uitdrukking persoonlijkheid of persoon, in dogmaticis een enger zin heeft dan de schrijver er hier aan geeft, tegen den inhoud kan een Christen dunkt mij geen bezwaar, ook geen leerstellig bezwaar hebben.

Met opzet schrijf ik hier een Christen en dat zonder nadere toevoeging.

Wat toch Roozemeijer in dit hoofdstuk geeft is in overeenstemming met het katholieke dogma van „de twee naturen van Christus", met de algemeene christelijke belijdenis omtrent de menschheid en de godheid des Heeren. En het trof mij, dat waar de leider, zooals ik in mijn eerste artikel over dit boek aanwees, op het stuk van kerkelijke formules soms minder goed te spreken is, deze medewerker zegt: „dat de kerkleer, voor zoover dat aan menschelijke beperktheid mogelijk is, de beide naturen tot haar recht deed komen" (p. 143).

Ds. Roozemeijer wil hier onzen tijd doen zien wie Jezus Christus *is*.

En de Christus, dien hij hier als voor de oogen schildert, is metterdaad de Christus dien de Kerk, op grond van de Schrift, als den hare kent en belijdt.

Ik kan dan ook niet inzien — en de arbeid van Roozemeijer is er mij des te liever om — „dat de kijk, dien hij hier geeft, vergeleken met de kerkelijke dogmatiek, nieuw is".

Het beeld van Jezus — dat onze tijd hier te zien krijgt — is zeker niet, om met Prof. de la Saussaye te spreken, „uit eigen middelen opgebouwd, met eigen kleuren geïnt" (p. 30).

Toen ik dan ook, in mijn eerste artikel, van dit boek getuigde, dat ik onder de lezing er van soms ook heb genoten, had ik daarbij insonderheid dit opstel op het oog; naar mij voorkomt het best geslaagde.

Wijlen Prof. Gunning sprak mij eens van Ds. Roozemeijer als van zijn „heiligen vriend". En zeker, om dûs over Jezus te schrijven, om zoo diepe blikken te slaan in het zieleleven des Heeren, moet wel het eigen zielsoog gaaf zijn.

En niet alleen door wat hij schrijft en zóó schrijft omtrent het menschelijk zieleleven van Christus, maar ook door wat hij schrijft van diens Goddelijkheid, van diens wezenseenheid met den Vader, doet Roozemeijer u genieten.

Indien ik mij nu echter een lezer denk voor wien dit boek, naar de bedoeling der schrijvers, allereerst bestemd is, dan vrees ik maar, dat de werking, die van dit hoofdstuk op zulk een lezer zou kunnen uitgaan, verlamd zal worden door hetgeen hij zooeven in dat van Baljon over: „de bronnen" heeft gevonden. Op zulk een wereldkind, zulk een door den „tijdgeest" gefascineerde toch, moet het telkens verwijzen van Roozemeijer bij al wat hij hier van Jezus zegt, naar zijn „bronnen": de drie eerste en het vierde evangelie, — een eenigszins sonderlingen indruk maken. Van Baljon heeft die lezer immers zoo pas gehoord, dat deze evangeliën maar geschriften zijn van gewone historieschrijvers; dat het Johannes-evangelie, waaruit Roozemeijer zoo veel put, niet eens van Johannes is.

Laat mij ook, om aan een bepaald voorbeeld te doen uitkomen hoe de onderlinge samenstemming der verschillende deelen van dit boek ontbreekt, twee uitspraken, een uit het derde en een uit het tweede hoofdstuk hier naast elkander afdrukken.

Op p. 120: Roozemeijer:
„...als een Nicodemus met Hem spreekt, gaat Hij in diepten in, waar de geoefende Schriftgeleerde Hem niet van verre kan volgen.

Op p. 94: Baljon:
„Men leze" (in het vierde evangelie), *„uit dit oogpunt het gesprek met Nicodemus". „Onwillekeurig gaan Jezus woord en dat van den evangelist in elkander over. De schrijver laat Jezus spreken in zijn eigen taal of theologie".*

Stel nu, een kind der eeuw zal, toegekomen aan p. 120, een indruk hebben gekregen omtrent Jezus' diepte van zin, zou het zoo vreemd zijn dat deze indruk, wanneer hij zich daarbij herinnert hetgeen hij zooeven heeft gelezen op p. 94, terstond weer werd uitgewischt?

En dit is nu niet het eenige voorbeeld dat ik weet aan te halen.

Het is dan ook mijn onoverkomelijk bezwaar tegen dit boek, dat er de eenheid aan ontbreekt.

Een bezwaar dat de schrijvers zelf hebben voorzien.

In de Voorrede toch lees ik, na het verhaal van het aansoek dat de zes heeren ontvingen van de Directie der Hollandia-Drukkerij om een boek te schrijven, getiteld: *„Jezus Christus voor onzen tijd"* — deze regels: „Wij hadden daartegen wel eenig bezwaar, omdat in een boek, waartoe verschillende schrijvers hunne bijdragen zouden leveren, de noodige eenheid kon ontbreken."

En zoo is het nu maar uitgekomen ook.

De noodige, de hier vooral onmisbare eenheid ontbreekt meesterdaad.

Van dit werk geldt, wat men ook van een schilderij zegt waaraan de noodige eenheid ontbreekt, *het rammelt*.

En dit verlamt niet alleen de werking, die van het derde, maar ook die welke van het vierde en vijfde hoofstuk op de menschen van onzen tijd zou kunnen uitgaan.

In het vierde spreekt Prof. Dr. F. E. Daubanton, Hoogleeraar te Utrecht, over